
Лора Дончева/L. Doncheva

ПАРТИИТЕ ОТ ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ И
ИЗРАБОТВАНЕТО НА ПРОЕКТА ЗА КОНСТИТУЦИЯ
ОТ 4 ОКТОМВРИ 1946 Г.

*The FATHERLAND FRONT Parties and the Working
out of the Constitution Draft of 4th October 1946*

After Bulgaria had been proclaimed as People's Republic on 15th of September 1946 the problem of the working out of a new Constitution was put before the public attention. The new Constitution was to determine the principles and the mechanisms of state functioning, the rights and freedoms of the citizens, and the safeguards for their observance. The first constitution draft made public was worked out by the ruling Fatherland Front Coalition.

This paper throws light upon the stages of the working out of the constitution draft of 4th of October 1946: the preparation of the preliminary draft by the Bulgarian Workers' Party (communists) (August–September 1946); the discussion of the communist draft by a commission of 15 members, elected by the National Committee of the Fatherland Front (21st–25th of September 1946); the convention and holding of the extended meeting of the National Committee of the Fatherland Front and the leaders of the Fatherland Front parties where the presented draft was discussed article by article (27th of September – 1st of October 1946); the final revision and editing of the draft by the elected commission consisting of Prof. P Staynov, N. Mevorah (PhD), M Genovski (PhD); the publishing of the draft on 4th of October 1946 in Fatherland Front Newspaper.

On the basis of the archival materials the author has made an attempt to specify the circumstances under which the first constitution draft was worked out by the Bulgarian Workers' Party (communists); the concrete participation of each of the Fatherland Front parties in the working out of the constitution draft of 4th of October 1946 has been revealed; a standpoint on the problem of the authenticity of the constitution drafts published in the second volume of "Materials on the Constitution of 1947", kept in the Library of the National Assembly has been taken.

Резултатите от проведения на 8 септември 1946 г. референдум за определяне формата на държавно управление водят до обявяване на България за Народна република на 15 септември 1946 г. Премахването на монархията извежда на преден план въпроса за приемането на нова Конституция, изясняваща принципите, механизмите на функциониране, правомощията на органите на държавна власт и управление, правата и свободите на гражданите и конституционните гаранции за спазването им в обявената република. Във времето между референдума и изборите за Велико народно събрание (ВНС), което трябва да изработи новата Конституция, усилията на политическите партии се фокусират върху изясняване на техните концепции за конституционното изграждане на държавата.

През август–септември 1946 г. ръководството на Българска работническа партия (комунисти) (БРП/к/) възлага на специална комисия под председателството на д-р Минчо Нейчев, в която влизат Евгени Каменов, д-р Нисим Меворах, Георги Петров, Найден Райчев и Любомир Радоилски, изработването на предварителен проект за Конституция на Народната република¹.

В научната литература сведенията за първия конституционен проект на Комунистическата партия са оскъдни. Посочва се, че той е послужил като основа за работата на избраната 15-членна комисия от Националния комитет (НК) на Отечествения фронт (ОФ) и утвърденият от нея проект е всъщност първият конституционен проект на БРП/к/, в който са направени незначителни изменения². Проучването на фазите, през които преминава изработването на Конституцията от 1947 г., с оглед установяване измененията в конституционните текстове, изисква изясняване на всички въпроси, свързани с първия проект на БРП/к/. В намиращите се в Библиотеката на Народното събрание „Материали по Конституцията на НРБ от 1947 г.” (13 тома) се съхраняват важни документи, свързани с изработването на Конституцията от 1947 г. Във втория том са събрани материали, които отразяват фазите на изработване на проекта за Конституция преди свикването на ВНС, т.е. предварителният проект на БРП/к/, обсъденият от комисията на НК на ОФ проект, приетият след обсъждането на разширеното заседание на НК на ОФ и ръководствата на отечественофронтовските партии проект и окончателният, преработен и поправен от тричленната редакционна комисия проект на НК на ОФ.

Считаният за първи проект на Комунистическата партия, съхраняван в Библиотеката на Народното събрание, съдържа шест глави, които включват 89 члена³.

В първа глава „Върховна власт” формата на държавно управление в България е определена като „народна републиканска държава с парламентарен режим” (чл. 1). В чл. 2 се въвежда като основен конституционен принцип върховенството на народния суверенитет: „В НРБ цялата власт произтича от народа и принадлежи на народа. Народът осъществява тази власт чрез народно допитване и чрез представителни органи, избрани от гражданите чрез свободно, всеобщо,

равно, пряко и тайно гласоподаване”. С текста на чл. 4 се въвежда императивният мандат, който предвижда възможността избирателите да отзовават народните представители преди изтичане на срока, за който те са избрани.

Текстовете във втора глава „Обществено-стопанско устройство” отразяват важните въпроси, свързани със стопанското развитие на обществото. Член 7 съдържа постановления, отнасящи се до съществуването и наследяването на частната собственост. Липсва категоричност при конституционното закрепване на правото на частна собственост: „Признава се частната собственост и частният почин в стопанството, като придобитата чрез труд и спестовност частна собственост се особено закриля”. Правото на наследяване на частната собственост се оставя в ръцете на обикновения законодател: ”Правото на наследяване на частната собственост се урежда с отделен закон”. Предвижда се възможността за ограничаване и отчуждаване на частна собственост, включително „отделни стопански клонове или предприятия”, като „със закон ще се определи в кои случаи и в какъв размер ще се дава обезщетение на собственика”. С член 9 се въвежда плановото начало в организирането на икономиката: „Държавата дава насока на стопанския живот и стопанското развитие чрез общ стопански план. Със стопанския план държавата поставя в хармония държавния, кооперативния и частен сектор с оглед на обществения интерес и повдигане на народното благосъстояние”. Член 10 утвърждава труда като „основен общественостопански фактор”.

В трета глава „Държавно устройство” са изяснени въпросите, свързани със създаването, функционирането и компетентността на Народното събрание, Председателя на Републиката, правителството, местните органи, съда и прокуратурата. Идеята за върховенството на Народното събрание намира израз в чл. 11: „Народното събрание е представител на народния суверенитет и върховен орган на държавната власт”. Широките правомощия на Народното събрание, отразени в чл. 15 подчертават стремежа към прокарване на принципа за единство на властта.

Според проекта Председателят на Републиката се избира от Народното събрание за срок от 4 години. Предвижда се възможността той да бъде отзован преди изтичане на неговия мандат (чл. 27).

Министър-председателят се избира от Народното събрание (чл. 33), а посочените от него министри и членове на правителството се назначават от Председателя на Републиката (чл. 34). Членовете на правителството са политически отговорни пред Народното събрание за водената от тях политика (чл. 41). Те носят наказателна отговорност за престъпленията, извършени при изпълнение на техните служебни задължения (чл. 47). Текстът на чл. 49 предвижда създаването на Извънреден Народен съд, състоящ се от първия председател на Върховния касационен съд (ВКС) – за председател и 10 членове – народни представители, за съдене на подведените под отговорност членове на правителството. Този

Извънреден Народен съд сам изработва правилата на съдопроизводството си. Произнесените от него присъди не подлежат на обжалване и се изпълняват „без утвърждаването на когото и да било“. Правото на помилване се упражнява само от Народното събрание.

Текстовете на чл. 51–55 се отнасят до местните органи на държавна власт и управление. Застъпен е принципът на изборност на областните, околийски и общински съвети (чл. 51), както и задължението местните органи да се отчитат за извършеното през годината – „общинските – непосредствено пред избирателите, а околийските и областните пред делегати, избрани от общинските народни съвети“ (чл. 55).

По отношение на съдебната власт се предвижда принципът на избираемост на всички съдии. Съдиите от ВКС и Върховния административен съд (ВАС) се избират от Народното събрание, околийските съдии – от околийските народни съвети, съдиите за областните и всички други съдилища – от областните народни съвети, в района на който е седалището на съда. Избраните се провъзгласяват за съдии от Председателя на Републиката по доклад на Министъра на правосъдието (чл. 58). В чл. 64 е посочено, че съдиите и прокурорите са несменяеми през време на срока, за който са избрани или назначени, освен за предвидените в закона провинения.

В четвърта глава „Права и задължения на гражданите“ са отразени равноправието на мъжа и жената (чл. 66), грижите на държавата за развитието на образованието (чл. 69), науката и културата (чл. 70, 71), за осигуряването на правото на труд, почивка, пенсии и помощи в случай на болест, инвалидност и старост (чл. 72, 73, 74). Текстът на чл. 75 се отнася до свободата и неприкосновеността на личността, на чл. 77 и чл. 78 – до неприкосновеността на жилището и тайната на кореспонденцията. Политическите права са включени в чл. 79 и чл. 80.

Текстовете на чл. 81-84 отразяват задълженията на гражданите. Според чл. 81 накръняването на обществената, държавна, общинска и кооперативна собственост се счита за тежко престъпление. В текста на чл. 82 е изложено разбирането за труда като дълг и въпрос на чест за всеки гражданин. В чл. 83 защитата на Отечеството се разглежда като висш дълг и висша чест на всеки гражданин.

Пета глава се отнася до герба, печата, знамето и столицата, а шеста – до изменението на Конституцията.

Известна светлина върху работата по изработване на първия проект на БРП/к/ дава конституционният проект, съхраняван в личния фонд на д-р М. Нейчев в Централния държавен архив, който по всяка вероятност е работен вариант на избраната от комунистическото ръководство конституционна комисия и е послужил за основа на известния като първи проект на БРП/к/. Кои са основанията за подобни предположения?

При сравняването на считания за първи проект на БРП/к/, съхраняван в Библиотеката на Народното събрание и проекта от личния фонд на М. Нейчев

се установява, че в последния има задраскани текстове в някои членове, които не влизат в проекта на БРП/к/.

Различна е редакцията на чл. 1 от проекта във фонда на М. Нейчев: „НРБ е демократична държава на българските трудещи се граждани”. В чл. 2 има текст, който впоследствие е задраскан и не фигурира в първия проект на БРП/к/: „Представителните органи имат за политическа опора общонародните комитети на ОФ, възникнали в процеса на борбата срещу фашизма”. Разлика има и в редакцията на чл. 3. В проекта от фонда на М. Нейчев текстът, който изяснява кои граждани са избираеми, е следният: „Избираеми са всички избиратели, които са навършили 23 годишна възраст, освен проявените като фашисти” (за сравнение текстът в проекта на БРП/к/ е: „Избираеми са всички, които имат избирателни права”). В проекта от фонда на М. Нейчев има и текст, който липсва в проекта на БРП/к/: „Военнослужашите, милиционерите и трудоващите имат избирателни права, еднакви с останалите граждани”.

Известни размествания на текстове са направени в раздела „Обществено-стопанско устройство” на проекта от фонда на М. Нейчев. Текстът на чл. 7: „Държавната, общинската и кооперативната собственост се намират под особени грижи на държавата. Управлението и разпореждането с тая собственост се уреждат с особени закони” е зачеркнат. Чл. 9 е поправен на чл. 7 и към него със стрелка е обозначено прехвърлянето на следния текст от чл. 10: „Забранява се съществуването на частни монополни организации (картели, тръстове и др. подобни), които диктуват цените, монополизират пазарите или увреждат интересите на народното стопанство”. В този си вид съдържанието му отговаря на текста на чл. 7 от проекта на БРП/к/, намиращ се в Народното събрание.

Разлика има между чл. 28 от проекта на М. Нейчев и чл. 27 от проекта на БРП/к/⁵. Тя се изразява в това, че в първия при изясняване въпросите за статута на Председателя на Републиката е прибавено и изречението „Председателят на Републиката може да бъде преизбиран само за още един период от 4 години”, което е задраскано впоследствие и не намира място в проекта на БРП/к/.

По различен начин звучат чл. 29 от проекта на М. Нейчев и съответно чл. 28 от проекта на БРП/к/. Според първия:

„За Председател на Републиката може да бъде избран всеки избираем гражданин.

Председателят на Републиката не може да изпълнява каквато и да е друга обществена служба, изборна или по назначение”.

Втората алинея е зачертана, както и думите „избираем гражданин”. Изчистен по този начин текстът в проекта на БРП/к/ има следния вид: „За Председател на Републиката може да бъде избран всеки народен представител”.

Различна е редакцията на чл. 69 от конституционния проект във фонда на М. Нейчев и чл. 68 от другия разглеждан проект. В първия има текст, който е задраскан и не влиза в проекта на БРП/к/: „Религиозните и противорелигиозните

общности са свободни, стига да не са против държавата, Конституцията и морала. Те могат да бъдат подпомагани от държавата”.

В чл. 71 от проекта, запазен във фонда на М. Нейчев има текст, който също е заличен и не влиза в чл. 70 на проекта на БРП/к/: ”Признава се свободата на убеждението, на научната и културната дейност”.

Зачеркнатото изречение в чл. 77 от проекта на М. Нейчев: „Никой български гражданин не може да бъде изгонен от страната” липсва и в чл. 76 от проекта на БРП/к/.

В проекта от личния фонд на М. Нейчев има отделен текст за свободата на печата – чл. 80: „Печатът е свободен. Никаква цензура не се допуска и никакъв залог не се иска от авторите, издателите и печатарите. Делата за престъпленията по печата се разглеждат от общите съдилища”. В проекта на БРП/к/ правото на свободата на словото и печата е включено заедно с правото на свобода на събранията, митингите и манифестациите в чл. 80.

Интересен е текстът на чл. 90 от проекта на М. Нейчев: „Знамето на НРБ е трицветно и се състои от бял, зелен и червен цветове, поставени водоравно. В средата на зеления цвят се намира червена петолъчна звезда, лъчите на която опират до другите цветове”. Този текст е задраскан и в проекта на БРП/к/ има следната редакция (чл. 87): „Знамето на НРБ е трицветно”.

В архивния фонд на В. Коларов е запазен екземпляр от конституционен проект, който е еднакъв с този от фонда на д-р М. Нейчев. Единствената разлика е тази, че върху него не е работено – няма бележки, нито задраскани текстове. На началната страница М. Нейчев е написал: „Проект, изготвен от комисията, избрана от Политбюро (ПБ), под председателството на др. М. Нейчев” и е добавил следната бележка: „Др. Коларов, направи своите бележки по проекта и ми ги изпрати при първа възможност. Проектът тепърва ще бъде разглеждан от ПБ. Нейчев”⁶.

Идентично копие на този конституционен проект се намира и във фонда на Георги Димитров⁷. В самото начало е отбелязано, че това е проект на комисията на Централния комитет (ЦК) на Работническата партия. Задрасканите в него текстове отговарят на задрасканите в проекта от фонда на М. Нейчев.

Екземпляр от този конституционен вариант се намира и в личния фонд на Георги Петров, посочен като участник в избраната от ПБ комисия за изработване на комунистическия проект за Конституция⁸.

Изложените факти дават основание да се приеме, че намиращият се във фонда на М. Нейчев конституционен проект⁹ е работен вариант в процеса на окончателно изработване на първия проект на БРП/к/. След изработването на проекта от избраната от ръководството на БРП/к/ конституционна комисия, се пристъпва към неговото преглеждане от членове на ръководството на Комунистическата партия с оглед обсъждането му в ПБ преди представянето му като окончателен вариант на партията. Заключителната фаза в изработването на пър-

вия проект на БРП/к/ е утвърждаването му на проведения на 23–24 септември 1946 г. XI пленум на ЦК на БРП/к/¹⁰.

През втората половина на септември 1946 г. партиите от управляващата отечественофронтовска коалиция концентрират усилията си в изработването на общ проект за Конституция. На 18 септември се провежда заседание на НК на ОФ, където В. Коларов предлага да се избере комисия, в която да влизат по трима представители от всяка отечественофронтовска партия, с конкретната задача да изработи проект за Конституция¹¹. Според приетото решение в създадената комисия влизат: от БРП/к/ – д-р М. Нейчев, д-р Н. Меворах и Минчо Минчев; от Български земеделски народен съюз (БЗНС) – Любен Коларов, д-р Михаил Геновски и Ради Найденов; от Народен съюз (НС) „Звено“ – Христо Лилков, проф. Петко Стайнов и Иван Харизанов; от Българска работническа социалдемократическа партия (БРСДП) – Йордан Бодуров, Тодор Тихолов и Павел Цолов; от Радикалната партия – д-р Пенчо Костурков, Славчо Стоилов и Владимир Арнаудов. На проведеното на 21 септември първо заседание, комисията се конституира по следния начин: председател д-р М. Нейчев, докладчик – д-р Н. Меворах и секретар – Т. Тихолов¹².

Като основа за работата на комисията се приема изработеният от д-р Меворах проект, тъй като представителите на другите партии заявяват, че не разполагат с друг проект за тази цел¹³. Докладчикът – д-р Н. Меворах информира членовете на комисията, че при съставянето на проекта е използвал като източници руската, югославската и френската конституции. Взема се решение разглеждането на проекта да става член по член¹⁴.

Според протокола на комисията, натоварена да изработи проекта за нова Конституция, заседанията се провеждат на 21, 23 и 25 септември 1946 г. Разискванията по предложения проект не довеждат до съществена промяна на първоначалния вариант. Въпреки че в основни линии проектът на д-р Меворах се приема от комисията, в хода на обсъждането се изразяват различни мнения по отделни въпроси. Проф. П. Стайнов демонстрира стремеж към внасяне на по-голяма яснота по въпросите, свързани с частната собственост. Той настоява в текста изрично да се заяви, че собствеността е неприкосновена, като се поясни, че се има предвид собствеността, добита чрез личен труд и спестовност. Негово е и предложението да се добави текст, с който да се забрани отчуждаването на отделни предприятия, фабрики и др. Проф. П. Стайнов и Ив. Харизанов отстояват разбирането, че понятията „общи интереси“ и „обществена полза“ са много широки и неясни и посочват необходимостта в текста да се уточни, че отчуждаването ще бъде свързано със справедливо обезщетение при всички случаи¹⁵.

Проф. П. Стайнов се противопоставя на предложението да бъде конституционно закрепена ролята на комитетите на ОФ като фактор, който ще съдейства на държавата при изпълнението на общия стопански план¹⁶.

Въпреки че проф. П. Стайнов заявява, че групата на „Звено“ не се е занимавала с въпроса за избора и правата на Председателя на Републиката, той

изразява мнение, че при избора на държавния глава, с оглед постигане известно различие в начина, по който ще се избират министър-председателят и Председателят на Републиката, „би било по-добре да участват освен депутатите и някои други органи, например областните съвети, кметовете или представители на професионалните организации”¹⁷. Проф. П. Стайнов излага своите резерви и по предвидената процедура за изменение на Конституцията поради факта, че предложеният проект предвижда премахването на ВНС¹⁸. Той споделя своето несъгласие и по заложеното в проекта право на Народното събрание да се само-разпуска¹⁹.

Членовете на комисията настояват за уточняване на длъжностите „председател на Комисията по държавен контрол” и „председател на плановата комисия”, тъй като смятат, че не е ясно за кои институции се отнасят²⁰. Известни пояснения дава д-р М. Нейчев, според който вместо досегашната Върховна сметна палата, която само формално осъществява контрол върху сметките на учрежденията и държавните разходи, ще бъде учредена специална Комисия по държавния контрол, отговаряща пред правителството и Народното събрание за резултатите от проверките, извършвани от нея. В тази посока ще бъде създаден и върховен стопански орган – „нещо подобно на Върховната стопанска комисия, чийто председател също ще се числи към правителството”²¹.

Т. Тихолов, Й Бодуров и П. Цолов предлагат министрите да бъдат непременно депутати²².

По повод на изказаното на последното заседание от Р. Найденов мнение, че в Конституцията трябва да се предвидят гаранции за дребната собственост, д-р М. Нейчев обяснява, че „предвидените ограничения се отнасят до едрата частна собственост, която в някои случаи души дребната собственост и пречи на народното ни стопанство. Дребната собственост е напълно гарантирана и това ще се донесе в предстоящите избори до знанието на последния избирател, за да няма кой да спекулира с този въпрос”²³.

Чрез сравняване на съхранявания в Библиотеката на Народното събрание проект на избраната от НК на ОФ комисия, обозначен като „приетия с незначителни поправки, предварителен проект на БРП/к/”²⁴ и посочения като първи проект на БРП/к/ могат да бъдат открити измененията, направени от отечественофронтовската комисия. Изработеният от нея конституционен вариант има структурата на първия проект на БРП/к/. Той включва шест глави („Върховна власт”, „Обществено-стопанско устройство”, „Държавно устройство”, „Права и задължения на гражданите”, „Герб, печат, знаме, столица”, „Изменение на Конституцията”) с обозначени 90 члена, от които липсват чл. 11 и чл. 82.

В проекта на комисията на ОФ член 1 има нова редакция: „България е народна република с представително управление”.

Разлики има и в чл. 6. В текста, отнасящ се до държавната собственост се предвижда издаването на „особени” закони за нейното укрепване. Текстът, който

регламентира държавния надзор над външната търговия, се изменя по следния начин: „Външната и вътрешната търговия е под надзора на държавата”.

Нова е редакцията и на чл. 7: „Гарантира се правото на наследяване на частна собственост, което се урежда с отделен закон”.

В чл. 8 е прибавено: „Законът определя максимума земя на частните земеделски стопанства”.

В чл. 9 от проекта на комисията на ОФ се премахва съществуващият в първия проект текст, който урежда подпомагането на държавата от професионалните организации и от комитетите на ОФ при изпълнение на общия стопански план и упражняването на стопански надзор.

Във втория проект липсва и текстът на чл. 12 от проекта на БРП/к/: „Народното събрание се избира за 4 години. То се състои от народни представители, избрани по 1 на 25 хиляди жители”.

Разлика има и в съдържанието на чл. 15 от проекта на комисията на ОФ (в проекта на БРП/к/ е чл. 14), в който е добавено: „Ако при първото гласуване за председателство не се получи абсолютно мнозинство, изборът се повтаря и в този случай за избрани се считат получените най-много гласове”.

Изменения са направени в чл. 16, който в проекта на БРП/к/ е чл. 15. Към буква „и” е включен следният текст : „...освен за стопански договори от по-незначителна стойност”, а в буква „п” думата „назначава” се заменя с „избира”.

Определеният в член 19 от проекта на БРП/к/ „седмичен срок” за влизане на закона в сила се намалява на „тридневен срок” в проекта на комисията.

Към текста на чл. 24 на втория проект е прибавено: „Народните представители не отговарят за изказаните от тях мнения в Народното събрание”.

Нова редакция има чл. 17: „Народното събрание единствено се произнася за правилността на изборите за народни представители в тримесечен срок”. Липсва втората част от текста, включен в първия проект на БРП/к/: „В първата сесия на мандата си Народното събрание избира комисия по проверка на изборите, която още в същата сесия докладва за утвърждаването или неутвърждаването на избора на всеки народен представител поотделно”.

Промяна има и в чл. 26 и тя се отнася до намаляване на срока, в който след разпускането на Народното събрание трябва да се произведат избори за ново. От три месеца според проекта на БРП/к/ той се определя на два в проекта на комисията.

В чл. 27 от проекта на комисията на ОФ не се предвижда правото на отзоваване на Председателя на Републиката, което присъства в първия проект на БРП/к/.

В чл. 52 изразът „местните съвети” е заменен с „областните, околийските и общински народни съвети” и не се включва втората алинея от първия проект, която гласи: „За осъществяване на своите задачи те се опират на организациите на трудещите се и на комитетите на ОФ, които организират почина и широкото участие на народа при изпълнението на тия задачи”.

В чл. 75 продължителността на мярката задържане на гражданите е променена на 24 часа (в проекта на БРП/к/ е 3 дни).

В проекта на комисията на ОФ свободата на печата, словото, събранията се обособяват в чл. 80, а правото на молби и жалби в чл. 81.

Стремежът да се уточни дали посоченият като проект на комисията на НК на ОФ в „Материали...“ е действително утвърдения от нея проект изисква и привличане на други документи, свързани с процеса на изработване на конституционния проект на управляващата коалиция. На първо място това е протоколът, в който е отразена работата на комисията, обсъждала проекта на БРП/к/ преди той да бъде разгледан на заседание на НК на ОФ и ръководствата на отечественофронтовските партии. В него е посочено какви са разискванията и предложенията по всеки член и какво е решението на комисията след приключването на дебатите. Прави впечатление, че в основни линии решенията са за запазване на текстовете такива, каквито са предложени, въпреки изразените от някои участници несъгласия. В същото време не може да не се отбележи откриващото се несъответствие между решенията по отделни конституционни текстове на комисията според протокола за нейната работа и запазения в Народното събрание конституционен проект на комисията на НК на ОФ. Например, в протокола на комисията при обсъждането на чл. 7 е отбелязано, че проф. П. Стайнов изразява мнение, според което в текста изрично трябва да се посочи, че собствеността е неприкосновена, а отчуждаването на собственост трябва във всички случаи да е свързано с обезщетение. Противоположно на неговото разбиране е изказаното от Н. Меворах становище. След приключване на обсъждането в протокола е записано: „Реша се чл. 7 се приема изцяло според проекта на д-р Меворах“²⁵. В същото време в проекта на комисията, втората алинея на чл. 7 гласи: „Гарантира се правото на наследяване на частната собственост, което се урежда с отделен закон“. В протокола никъде не е отразено предложение за подобен текст, а в първия проект на БРП/к/ той звучи по следния начин: „Правото на наследяване на частната собственост се урежда с отделен закон“.

Подобно несъответствие може да се открие и по отношение на чл. 9. В протокола е отбелязано: „Реша се да се приеме чл. 9 така, както се предлага от докладчика с добавените две думи в алинея първа, предложени от Й. Бодуров – общинския и обществения в първата алинея“²⁶. В чл. 9 от проекта на комисията липсва втората алинея на същия член от предложението от д-р Меворах проект, а именно: „При изпълнение на общия стопански план и упражняването на стопанския надзор, държавата се подпомага от професионалните организации на работниците и служащите, от другите организации на трудещите се и от отечественофронтовските комитети“.

Същото е положението и по отношение на чл. 17 от проекта. В протокола от заседанието на комисията е записано: „Реша се да се приеме така, както е предложен“²⁷. Въпреки това в проекта на комисията са прибавени думите „в

тримесечен срок” и е премахната втората част от текста, отнасяща се до избора на комисия за проверка на изборите и нейната дейност.

В чл. 19 на втория конституционен проект е отбелязано, че „Законът влиза в сила в тридневен срок след обнародването му в „Държавен вестник”, докато в първия проект предвиденият срок е „седмичен”. В протокола от заседанието на комисията, която обсъжда конституционния проект не са отразени разисквания по този член, напротив, там е записано, че по чл. 18, 19, 20 е решено да се приемат „както са предложени”.

В протокола не е отбелязано да са възникнали разисквания или да са правени предложения за изменение на чл. 26, а е записано: „Реша се да се приеме както е предложен”. Въпреки това е налице разлика между текстовете в двата конституционни проекта по отношение срока на произвеждане на избори за ново Народно събрание. В първия проект е определен на три месеца, а в проекта на комисията на НК на ОФ е намален на два месеца след разпускане на Народното събрание.

Според протокола на комисията при обсъждането на чл. 52 се приема предложението на М. Геновски за замяна на думата „местни” с „областните, околийските и общинските”. В проекта на отечественофронтовската комисия освен отразяването на изменението, предложено от М. Геновски, липсва и цялата втора част на текста от първия проект, отнасяща се до подкрепата, която комитетите на ОФ и другите организации на трудещите се трябва да оказват на местните органи на властта, без за това да е правено и приемано предложение по време на заседанията.

Аналогично е положението с чл. 54 и чл. 67. В проекта на комисията на ОФ не са включени текстове от тези членове, които присъстват в първия проект на БРП/к/. В протокола от заседанията на комисията по повод обсъждането на чл. 54 са отбелязани забележки и редакционни поправки, които се отнасят до втората алинея на чл. 54, която липсва в проекта на комисията. В протокола дори е записано, че се приема този член с предложените редакционни промени, без да става дума за премахване на част от първоначалния текст. Същото е положението и с чл. 67. В протокола е отбелязано, че се приема текста, както е внесен, като се взема предвид предложението на П. Цолов в първата алинея думата „защита” да бъде заменена със „закрилата”. Въпреки това в конституционния проект на комисията не са намерили място последните две алинеи от първия проект:

„Особено внимание се обръща на общественото възпитание, образованието и професионалната подготовка на непълнолетните.

Извънбрачните деца имат във всяко отношение еднакво положение с това на брачните”.

В протокола е отбелязано, че текстовете на чл. 76–85 се приемат така, както са предложени. В същото време текстът на чл. 81 според проекта на БРП/к/: „Накърняването на обществената, държавната, общинска и кооперативна собст-

веност се счита за тежко престъпление и влече след себе си строго наказание и обществено порицание” изобщо не е включен в проекта на комисията. Чл. 81 в проекта на комисията съдържа текст: „Гражданите имат право на молби и жалби до и против органите на държавата”, който е част от чл. 80 на предварителния проект на БРП/к/. Във втория конституционен проект липсва член с пореден номер 82.

Необходимо е да се посочи съществуващото важно несъответствие между чл. 1 от първия проект на БРП/к/²⁸, чл. 1 от проекта, приет от комисията на ОФ²⁹ и протокола от работата на самата комисия³⁰. В първия от посочените проекти текстът е: „България е народна републиканска държава с парламентарен режим”, а във втория има следната редакция: „България е народна република с представително управление”. В протокола на комисията е отбелязано, че е възникнал спор при обсъждането на член първи по повод на думата „режим”, като някои от присъстващите са изказали мнение, че трябва да бъде заменена с думата „управление”. Записаното решение гласи: „Засега да си остане този израз, като допълнително се помисли дали няма по-подходящ от него”, т.е. в комисията не е правено предложение, не е обсъждано и не е вземано решение за замяна на текста в член първи с нов. Предложението за промяна на текста на чл. 1, според което България се определя като република с представително управление, е направено от В. Коларов в един по-късен момент – по време на дебатите в рамките на разширеното заседание на НК на ОФ и ръководствата на отечественофронтските партии³¹. Това обстоятелство подлага на съмнение твърдението, че това е действително приетия от комисията на НК на ОФ конституционен проект.

От друга страна, факт е, че в протокола на комисията, избрана от НК на ОФ, са отразени конкретни промени в отделни текстове на обсъждания проект, които впоследствие точно са влезли в приетия от нея втори проект. Такъв е случаят с чл. 75, където изразът „три дни” от първия проект е заменен с „24 часа” и след думата „прокурора” е сложена точка, като последният израз от първия проект „издадено въз основа на съдебните закони” е заличен³². Разискването в комисията по чл. 24 приключва с решението да се приеме така, както е предложен „като ще се редактира нова алинея за имунитета на депутатите при речите им в Парламента”³³. В изпълнение на това решение, в проекта на комисията е допълнен следният текст: „Народните представители не отговарят за изказаните от тях мнения в Народното събрание”³⁴. Това обстоятелство поставя въпроса дали конституционният проект не е редактиран отново след приключване работата на комисията и преди внасянето му на разширеното заседание на НК на ОФ, предположение, което към този момент не може да бъде документално доказано и аргументирано.

По-голяма е вероятността съществуващите разминавания в документите, свързани с изработването на конституционния проект на управляващата коалиция да се дължат на обстоятелството, че събирането на материалите, свързани

с изработването на Конституцията, се извършва в един по-късен етап – 1949 г. и намиращите се в „Материали...“ документи са преписи, при направата на които е възможно да са допуснати пропуски³⁵.

На 27 септември и 1 октомври 1946 г. на разширено заседание на НК на ОФ с участието на ръководствата на отечественофронтовските партии се обсъжда проектът за Конституция. В доклада на председателя на комисията д-р М. Нейчев се подчертава, че въпросът се свежда до изготвянето на една нова Конституция, а не до частични изменения на действащата до този момент Търновска конституция. Към новите конституционни начала се отнася принципът, според който „цялата власт е преминала в ръцете на народа, в лицето на избраното от него Народно събрание, което става върховен орган на държавната власт“. Подчертава се обособяването в проекта на специална глава за общественостопанското устройство на страната. Акцентът се поставя върху разбирането, че „частната собственост се признава, но тя няма да бъде неприкосновена в абсолютния смисъл на тази дума“, че предвидените ограничения се отнасят до едрата частна собственост. Уточнява се ролята на държавата, която ще дава насока на стопанския живот чрез общ стопански план, с който ще се поставят в хармония държавния, кооперативния и частен сектор на стопанството с оглед на обществения интерес. Като основен принцип в държавното устройство се посочва принципът за върховенството на народния суверенитет. Народното събрание се явява представител на народния суверенитет и върховен орган на държавната власт. Подчертава се, че „нищо не може да стои по-горе от него освен Конституцията и самият народ“. Д-р М. Нейчев заявява, че предложената проектоконституция „не е съветска конституция, но от друга страна тя се основно различава от досегашната, тя е народна конституция“. Той отбелязва, че законните форми, които проектът създава, не отразяват едно замръзнало, статично състояние на общественостопанското устройство на нашата страна, а форми, в които последователно ще може да се влива ново съдържание в зависимост от развитието на нашия живот³⁶.

Представителите на отечественофронтовските партии пристъпват към последователното и конкретно обсъждане на отделните членове на внесената конституционен проект. Участниците в дискусиата приемат предложението на В. Коларов редакцията на чл. 1 да звучи по следния начин: „България е народна република с представително управление“ (в предложението от комисията вариант: „България е народна републиканска държава с парламентарен режим“). Тази формулировка според П. Попзлатев отговаря най-точно на стремежа на създателите на проекта да се изгради една „народна държава, една държава, където цялата върховна власт, общо властта в страната да се съсредоточава в Народното събрание, което се явява като една еманация на българския народ“³⁷.

Оживена дискусия се разгаря при разглеждането на главата „Държавно устройство“. Сред обсъжданите въпроси важно място се отделя на изясняване

на позициите за или против съществуването на ВНС. Според М. Геновски изменението на Конституцията и избора на Председател на Републиката трябва да се извършва от ВНС или, както той предлага, от ОНС, към което ще се изберат още известен брой народни представители, които след като приключи процедурата по избор на държавния глава ще прекратят дейността си и ОНС ще продължи своята работа³⁸. Със становището на М. Геновски се солидаризират и останалите представители на БЗНС – Г. Драгнев, Л. Коларов³⁹. Представителите на БРСДП заемат противоположна позиция. Д. Йерохам твърди, че „ако искаме да сме прогресивни в тая страна, трябва да избегнем ВНС“⁴⁰. В своето изказване Г. Димитров отхвърля опасенията, че гласуването на измененията в Конституцията от две трети от ОНС може да има тежки последици за страната. Като допълнителна гаранция той предлага приетите от ОНС промени да влизат в сила след като бъдат подложени на всенародно обсъждане. Г. Димитров обвързва повишаването качеството на работата на Народното събрание със създаването на специален орган в рамките на парламента, в който ще бъдат привлечени компетентни лица от всички области на науката. Неговата задача ще бъде свързана с предварителното преглеждане на важните законопроекта, обсъждането на които предстои в Народното събрание⁴¹.

Въпреки категоричното становище, че държавният глава в лицето на Председателя на Републиката ще има ограничени правомощия, Г. Димитров застава зад идеята да се предвиди по-широка база за неговото избиране чрез включване в състава на Народното събрание на определен брой представители на областните народни съвети. С оглед стабилността на институцията, той предлага да се снемат въпросът за отзоваване на Председателя на Републиката⁴².

От името на парламентарната група на БЗНС М. Геновски изразява принципно одобрение на предложението на Г. Димитров, но в същото време излага общото сред земеделските среди убеждение, че доверието към държавния глава ще бъде по-голямо, когато той бъде колективен, а не едноличен държавен орган. Привързаността към тази идея той обосновава със страховете, които съществуват в обществото от установяването на комунистическа република в резултат на пропагандата, осъществявана от опозицията⁴³.

Друга е позицията на представителите на „Звено“. Имайки предвид заложените в проекта нови основни конституционни начала, според които акцентът се поставя върху върховенството на народа и Народното събрание и заложените в проекта ограничени права на Председателя на Републиката, П. Попзлатев предлага върховната власт да се упражнява от председателя на Народното събрание, тъй като Председателят на Републиката „ще бъде само една сянка на някаква върховна държавна власт“⁴⁴. Подобно е становището и на проф. П. Стайнов, според който ограничените правомощия на Председателя на Републиката го обричат да бъде „вагон в глуха линия“⁴⁵.

Проф. П. Стайнов изразява становище и по предвидените в проекта Комисия за държавен контрол и Държавна планова комисия. Според него е „недоста-

тъчно ясна” ролята на контролната комисия у нас. Той намира, че председателят на тази комисия и председателят на ВАС ще дублират своята дейност. Счита, че при съществуването на ВАС, който може да отменя незаконните актове на администрацията, създаването на контролна комисия не се налага. Проф. П. Стайнов отстоява разбирането, че при наличието на Върховен стопански съвет не е необходимо съществуването и на планова комисия⁴⁶.

Интересни мисли се споделят по отношение на текстовете, отнасящи се до наказателната отговорност на членовете на правителството. Внесенният проект предвижда министрите да бъдат съдени от Народен съд, съставът на който включва един представител на ВКС и 10 члена – народни представители, избрани с абсолютно мнозинство от Народното събрание. Този Народен съд (назоваван от Д. Ганев „Извънреден народен съд”, от Г. Димитров „Особен народен съд”, а от В. Коларов „Върховен народен съд”) сам изработва правилата на съдопроизводството си и неговите присъди не подлежат на никакво обжалване и се изпълняват без утвърждаването от когото и да било⁴⁷.

Доста различни от традиционната представа за организация на съдебната власт са предложенията, направени от В. Коларов. Според него предвиждането на съдебни заседатели не осигурява в достатъчна степен присъствието на народа в правораздаването. Той смята, че народният елемент трябва да бъде вмъкнат в областния съд, което означава наред със съдията юрист във всички съдилища „да има и народен елемент съдия-обикновен гражданин”. Това мнение се споделя от Г. Димитров, Н. Меворах и М. Геновски⁴⁸.

От своя страна проф. П. Стайнов определя като „несъобразно” и „нещо опасно” въвеждането на изборността за всички съдии. Неговото категорично становище е, че „съдията трябва да остане свободен за всякакви изборни колегии”, „да зависи само от държавната власт и като прилага законите да се ползва с пълна несменяемост”. Той допуска, че в известни съдилища може да има съдии, които произлизат от съответните компетентни среди и не са по занятие съдии, но изключва възможността това да се превърне в масова практика⁴⁹.

Спорове се появяват при обсъждане статута на Главния прокурор. В изказванията на представителите на БРП/к/ се прокарва тезата, че това е „една институция от висше естество, от висш мащаб. Това е една власт, която, ако щете стои над министъра на правосъдието, над Министерския съвет”⁵⁰.

Проф. П. Стайнов отбелязва, че заложените в проекта текстове, свързани със статута на главния прокурор дават възможност за „голямо състезание между министъра на правосъдието, назначен от министър-председателя и главния прокурор, избран от Народното събрание”⁵¹. Определени съмнения по отношение функциите на главния прокурор споделя и П. Попзлатев, според който ВКС бди за тълкуването и прилагането на законите⁵².

След приключване на разискванията на проведените заседания на НК на ОФ и ръководствата на отечественофронтовските партии на 27 септември и

1 октомври 1946 г., избраната редакционна комисия в състав д-р Н. Меворах, проф. П. Стайнов и д-р М. Геновски преглежда конституционния проект и неговият окончателен вариант е публикуван на 4 октомври 1946 г. във в. „Отечествен фронт“⁵³. В Библиотеката на Народното събрание са запазени два варианта на обсъждания в НК на ОФ проект – първият е обозначен като „приетият от НК на ОФ проект“⁵⁴, а вторият като „окончателният, преработен и поправен от тричленната редакционна комисия проект на НК на ОФ“⁵⁵. Съпоставянето на двата варианта от „Материали...“ дава възможност да се прецени какви изменения прави тричленната редакционна комисия.

Комисията прави промяна в текста на чл. 3, като заличава последното изречение „Избираеми са всички, които имат избирателни права“ и вмъква думата „избираеми“ в началото на текста: „Избиратели и избираеми са всички граждани...“

Несъществени редакционни промени са направени в чл. 4, чл. 5, чл. 6, чл. 8.

Във варианта на редакционната комисия втората алинея на чл. 14: „Народното събрание изработва правилник за вътрешния ред на своята дейност“ е извадена и добавена към чл. 15.

В окончателния вариант на редакционната комисия в чл. 16 не е включена и последната буква „р“ от чл. 16 на приетия от разширеното заседание на НК на ОФ проект: „изменява Конституцията. Такова решение може да бъде взето с мнозинство на две трети от всички народни представители и то влиза в сила, ако бъде одобрено с народно допитване“.

Промяна е направена и в чл. 49 от обсъждания в НК проект. Тя е свързана с изменение наименованието на съда, който ще съди подведените под отговорност членове на правителството. В обсъждания на заседанието на НК проект това е „Народен съд“, а в текста на редакционната комисия е „Държавен съд“.

Сравняването от друга страна на тези два варианта, свързани със заключителната работа на отечественофронтовските партии по изготвянето на общия конституционен проект и публикувания на 4 октомври 1946 г. във в. „Отечествен фронт“ конституционен проект води до откриването на някои съществени разлики.

Показателен пример в това отношение са текстовете на чл. 14 и чл. 15 в последните три конституционни варианта. Еднакъв е текстът на чл. 14 във варианта, приет от разширеното заседание на НК на ОФ и ръководствата на партиите, и в публикувания във в. „Отечествен фронт“ проект⁵⁶. Разлика има между окончателния проект на тричленната комисия и публикувания в пресата конституционен вариант. В проекта на редакционната комисия чл. 15 започва по следния начин: „Народното събрание изработва правилник за вътрешния ред на своята дейност“⁵⁷. Този текст в публикувания проект е втората алинея на чл. 14. Различна редакция има и последната част на чл. 15 в публикувания проект: „Ако нужното болшинство не може да се получи при първото гласуване, изборът се повтаря. При второто гласуване се считат избрани тези, които са получили

най-много гласове”. В проекта на комисията последното изречение на чл. 15 е следното: „Ако нужното болшинство не може да се получи, избират се тези, които са получили най-много гласове”. В проекта, приет от партиите на заседанието от 1 октомври 1946 г. към чл. 15 е прибавено: „Народното събрание избира из средата си с обикновено болшинство нужното число секретари”. Този текст липсва и в утвърдения от тричленната комисия вариант, и в публикувания в печата окончателен конституционен проект.

Несъответствие може да бъде открито и при сравняването на чл. 16, определящ компетентността на Народното събрание. В проекта, приет от отечествено-фронтовските партии, като последна буква „р” е посочено: „изменява Конституцията. Такова решение може да бъде взето с мнозинство на две трети от всички народни представители и то влиза в сила, ако бъде одобрено с народно допитване”⁵⁸. Във варианта на тричленната комисия изброяването на правомощията на Народното събрание приключва с буква „п” („опрощава несъбираеми вземания на държавата”), т.е. липсва текстът за изменението на Конституцията⁵⁹. В публикувания в печата вариант чл. 16 има буква „р”, която съдържа следния текст: „изменява Конституцията” (чл. 83).

Съществена разлика има между проекта, приет на заседанието на НК на ОФ, проекта, редактиран от тричленната комисия и публикувания в печата проект по отношение на чл. 28. Текстовете на този член в първите два варианта са еднакви⁶⁰. Според тях Председателят на Републиката се избира от Общ избирателен съвет, а ако не може да се получи необходимото мнозинство от повече от половината членове на Общия избирателен съвет „за Председател на Републиката се обявява лицето, което получи най-много гласове”. Според публикувания проект Председателят на Републиката се избира от Национален избирателен съвет. Когато при избора не може да се получи необходимото мнозинство, „изборът се повтаря на следния ден и за Председател на Републиката се обявява онзи, който е получил най-много гласове”. В него е включен и следния текст: „Председателят на Републиката, чийто мандат е изтекъл, може да бъде преизбран за един нов срок от 4 години. Трето преизбиране не се допуска”⁶¹. Такъв текст липсва в двата варианта, съхранявани в Библиотеката на Народното събрание, отразяващи последната фаза от изработването на проекта на управляващата коалиция.

Разлика има и в текста на чл. 34. В проектите, резултат от работата на НК на ОФ и ръководствата на управляващите партии са посочени дванадесет министерства, а в публикувания проект са четиринадесет – прибавени са Министерство на народното здраве и Министерство на социалните грижи. В редактирания от комисията проект наименованието на военното министерство е Министерство на войната, а пълното наименование на земеделското министерство е Министерство на земеделието и държавните имоти, докато в публикувания вариант съответно са Министерство на народната отбрана и Министерство на земеделието.

Разлика има и в текста на чл. 55. В публикувания проект, в края на първата алинея, след „Народното събрание” са прибавени думите „за срок от пет години”. Във втората алинея, след думите „се назначават” е прибавено „повишават и уволняват”. Различна е и третата алинея. В окончателния проект тя гласи: „Избраните и назначените съдии се провъзгласяват с указ на Председателя на Републиката”, а в публикувания вариант – „Членовете на Върховния съдебен съвет се назначават с указ от Председателя на Републиката”. В редактирания от тричленната комисия конституционен вариант липсва последната алинея от отпечатания във в. „Отечествен фронт” конституционен проект: „Министърът на правосъдието е по право член и председател на Върховния съдебен съвет”.

В чл. 56 на публикувания проект след израза „за определени видове спорове” е вмъкнато „и престъпления”, а в чл. 67, който постановява правото на труд, след израза „в зависимост от количеството и качеството на извършената работа” е прибавено „чрез обществени работи”, което липсва в текста на редакционната комисия.

В двата конституционни варианта – този, приет в резултат на обсъждането в рамките на НК на ОФ и редактирания от тричленната комисия, избрана от НК, липсва шеста глава „Изменяване на Конституцията”, с която приключва конституционният проект, публикуван във в. „Отечествен фронт” (чл. 83).

Какви изводи могат да бъдат направени след сравняването на тези три конституционни варианта? Разлики между проекта, гласуван на разширеното заседание на НК на ОФ и редактирания от комисията проект са допустими, с оглед задачата на тричленната комисия да изглади конституционните текстове и придаде окончателен и завършен вид на конституционния проект на ОФ. Не стои така въпросът за разликите между окончателно редактирания и публикувания в печата конституционен проект. Логично е между двата варианта да няма разлика, но сравнителният анализ показва не само дребни редакционни поправки, но и съществени промени (чл. 15, чл. 16, чл. 28, чл. 34, чл. 55, липсата на шеста глава). Това несъответствие поражда съмнение, че обозначеният като окончателен вариант конституционен проект на редакционната комисия е действително последният преди публикуването му в печата. В проучените до този момент архивни материали липсват доказателства, които биха потвърдили тезата, че след приключване работата на тричленната комисия, конституционният проект е бил предмет на нови промени. В този смисъл като окончателен проект на НК на ОФ безспорно се явява публикуваният вариант във в. „Отечествен фронт”.

В заключение трябва да се подчертае, че в процеса на изработване на конституционния проект на НК на ОФ могат да се разграничат няколко основни момента. Началният етап е свързан със създаването на първия проект на БРП/к/, който търпи съществено развитие преди да бъде обсъден от специалната петнадесетчленна комисия, избрана от НК на ОФ, за което свидетелстват запазените в различните архиви документи. Определено влияние при изработването на

окончателния конституционен проект на ОФ оказват коалиционните партньори на БРП/к/, сред които представителите на НС „Звено“ се открояват особено ярко с активното си участие и в работата на 15-членната комисия, и в дебатите по време на разширеното заседание на НК на ОФ и ръководствата на петте отечественофронтовски партии⁶². Анализът на проучените документи дава основание да се направят някои уточнения по отношение на намиращите се конституционни проекти в том втори на „Материали по Конституцията от 1947 г.“ – предварителен проект на БРП/к/, проект, обсъден в избраната от НК комисия, както и окончателния проект, прегледан от тричленната редакционна комисия. Съхраняваните в личните архивни фондове на д-р М. Нейчев, Г. Димитров, В. Коларов, Г. Петров конституционни проекти недвусмислено доказват, че съществува по-ранен вариант от посочения като първи проект на БРП/к/ в материалите от Народното събрание. Разликите между редактирания от тричленната комисия окончателен вариант и публикувания във в. „Отечествен фронт“ конституционен проект за пореден път поставят под съмнение посочения в „Материали по Конституцията от 1947 г.“ окончателен вариант като действително последен преди публикуването му в печата. Към настоящия момент, с оглед на проучените архивни документи, обяснението на факта, че в събраните под ръководството на М. Нейчев материали, отнасящи се до изработването на Конституцията от 1947 г. са попаднали такива, които не са оригинали, предопределя обстоятелството, че комплектоването им се извършва в един по-късен период – края на 40-те години, което предполага пропуски и грешки при издирването, подреждането и аотирането на документите, свързани с изработване на Конституцията от 1947 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Геновски, М.** Димитровската конституция. С., 1948, с. 27.

² **Генчев, Н.** Политическите борби между ОФ и буржоазната опозиция около създаването на Конституцията на НР България от 1947 г. – Исторически преглед, 1962, № 5, с.12; **Исузов, М.** Политическият живот в България 1944-1948. С., 2000, с. 240; **Радев, Я.** Влиянието на съветското държавно право при създаването на българската народнодемократична конституция. – В: Въпроси на държавата и правото при разгърнатото строителство на социализма в НРБ. С., 1964.

(Авторът дава по-цялостна представа за първия конституционен вариант на БРП/к/ на основата на анализ на намиращия се и определян като първи проект на БРП/к/, („Материали по Конституцията от 1947 г.“, втори том), съхраняван в Библиотеката на Народното събрание. Според него, в този проект се съчетават принципи на съветското държавно право със съществени белези на парламентаризма. Неговата крайна оценка е, че „главното съдържание на проекта се определя от принципите, включени под влиянието на съветското държавно право, а не от съчетаните с тях парламентарни форми“, 139–145.)

³ Материали по Конституцията на НРБ от 1947 г., т. II, л. 1–18.

⁴ ЦДА, ф. 203 Б, оп. 1, а.е. 25, л. 119–137.

⁵ Разликата в номерацията е следствие на това, че в проекта на М. Нейчев липсва чл. 11.

⁶ ЦДА, ф. 147 Б, оп. 2, а.е. 958, л. 52–70.

⁷ Пак там, ф. 146 Б, оп. 2, а.е. 604, л. 21–39.

⁸ Пак там, ф. 250 Б?, оп. 1, а.е. 104, л. 1–19.

⁹ В научното съобщение конституционният проект от личния фонд на д-р М. Нейчев е избран като база за сравнение с посочения като първи проект на БРП/к/ в „Материали по Конституцията” от Народното събрание, но както е посочено, копия на този конституционен вариант се съхраняват и в личните фондове на други известни комунистически дейци. Трудно може да се каже какво е участието на членовете на избраната „конституционна петорка” при изработването на този конституционен вариант, тъй като към този момент не са открити документи, които да разкрият процеса на работа на избраната от комунистическото ръководство комисия. В протокола, отразяващ работата на 15-членната комисия, избрана от НК на ОФ, внесенят от Комунистическата партия проект е представен като изработен от д-р Н. Меворах. В личния фонд на Г. Петров са запазени различни редакции на отделни конституционни членове с приложени мотиви към тях (ЦДА, ф. 250 Б, оп.1, а.е. 104, л. 20–21). Във фонда на д-р М. Нейчев сред запазените материали, свързани с изработването на конституционния проект, също има текстове, означени като първа и втора редакция. Въпреки липсата на достатъчно документи може да се предположи, че в изработването на проекта са участвали всички членове на комисията.

¹⁰ ЦДА, ф. 1, оп. 5, а.е. 9, л. 2. В дневния ред на пленума е включена точка, визираща съобщение на конституционната комисия за проектоконституцията на Народната република. Не са отразени разискванията по този въпрос. Отбелязано е, че пленумът одобрява изработената от конституционната комисия на ПБ проекто-конституция, която е представена за обсъждане в конституционната комисия при НК на ОФ.

¹¹ Пак там, ф. 28, оп. 1, а.е. 38, л. 180.

¹² Пак там, ф. 146 Б, оп. 5, л. 1–16.

¹³ Става дума за първия проект на БРП/к/, изработен от нарочно избраната от ЦК комисия, в която участва и д-р Н. Меворах.

¹⁴ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а.е. 441, л. 1–2.

¹⁵ Пак там, л. 3–4.

¹⁶ Пак там, л. 4.

¹⁷ Пак там, л. 5.

¹⁸ Пак там, л. 6.

¹⁹ Пак там, л. 7.

²⁰ Пак там, л. 9.

²¹ Пак там, л. 14.

²² Пак там, л. 9.

²³ Пак там, л. 16.

²⁴ Материали по Конституцията от 1947 г, т. II, л. 20–35.

²⁵ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а.е. 441, л. 18.

²⁶ Пак там, л. 19.

²⁷ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а.е. 441, л.

²⁸ Материали по Конституцията..., т. II, л. 1

²⁹ Пак там, л. 20.

³⁰ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а.е. 441, л. 12.

³¹ Пак там, ф. 28, оп. 1, а.е. 38, л. 212.

³² Пак там, ф. 146Б, оп. 5, а.е. 441, л. 13; Материали по Конституцията от 1947 г.

³³ ЦДА, ф. 146 Б, оп. 5, а.е. 441, л. 7.

³⁴ Материали по Конституцията..., т. II, л.

³⁵ В личния фонд на М. Геновски, съхраняван в Централен държавен архив, е запазено писмо от 1 юни 1949 г., адресирано до научния секретар на БАН проф. Ораховац, в което той се обръща с молба да му бъде оказана помощ „за събиране, подреждане и научно обработване на всички исторически материали по създаването на Димитровската конституция”. От писмото става ясно, че няколко месеца по-рано той е потърсил съдействието на председателя на Президиума на Народното събрание д-р М. Нейчев, който по думите му се отнесъл „отзивчиво” към неговото предложение. М. Геновски, В. Захариев, Илия Блажев и директорът на Библиографския институт Т. Боров изготвят план за работа, одобрен от М. Нейчев (ЦДА, ф. 861 К, оп. 2, а.е. 145, л. 11–12.).

³⁶ Пак там, ф. 28, оп. 1, а.е. 38, л. 205–211.

³⁷ Пак там, л. 213.

³⁸ Пак там, л. 228.

³⁹ Пак там, л. 223, 232, 235.

⁴⁰ Пак там, л. 229–230

⁴¹ Пак там, л. 234.

⁴² Пак там, а.е. 29, л. 31.

⁴³ Пак там, л. 32–33.

⁴⁴ Пак там, а.е. 39, л. 35.

⁴⁵ Пак там, л. 36.

⁴⁶ Пак там, л. 64–65.

⁴⁷ Пак там, а.е. 29, л. 78–81.

⁴⁸ Пак там, л. 92–97.

⁴⁹ Пак там, а.е. 39, л. 95.

⁵⁰ Пак там, а.е. 29, л. 102.

⁵¹ Пак там, а.е. 39, л. 96.

⁵² Пак там, л. 99–100.

⁵³ Отечествен фронт, бр. 640, 4 окт. 1946.

⁵⁴ Материали..., т. II, с. 38–55.

⁵⁵ Пак там, с. 56–73.

⁵⁶ Материали..., т. II, л. 41; Отечествен фронт, 4 окт. 1946, бр. 640.

⁵⁷ Материали..., т. II, л. 60.

⁵⁸ Пак там, л. 42.

⁵⁹ Пак там, л. 61.

⁶⁰ Пак там, л. 44, 63.

⁶¹ Отечествен фронт, 4 окт. 1946, бр. 640.

⁶² Активното участие на НС „Звено” е свързано и с изготвянето на специални изложения от проф. П. Стайнов от името на партията – писменото предложение от 21 септември 1946 г. (НА на БАН, ф. 71, оп. 1, а.е. 177, л. 1–2) и „Изложение на НС ”Звено” по проекта за нова Конституция” от 1. X. 1946 г. (НА на БАН, ф. 78, оп. 1, а.е. 19, л. 1–6). Подробен анализ на тези документи е направен в: Дончева, Л. НС „Звено” и конституционният въпрос 1946–1947 г. – Епохи, кн. 1, год. VIII, 2000, В. Търново, 2003, 39–56.